

RECENSIONER

[Reviews]

RISTO NURMELA

Die innere Freiheit. Das jüdische Element bei Viktor E. Frankl.
Frankfurt am Main: Peter Lang 2001, 209 s. ISBN. 3631371713.

Redan från och med tidig medeltid har judarnas insatser som livläkare och inom läkekonsten varit påfallande centrala för medicinens utveckling och har så förblivit. En bidragande orsak till den terapeutiska hållning detta förutsatt kan vi se i det traditionella budet för judarna att tjäna som förebilder och vägledare för de omgivande folken. Det är också, exempelvis, betecknande att två portalgestalter som dominerar den sefardiska guldåldern och dess religiösa tänkande: Jehuda Halevi och Moses Maimonides båda, vid sidan av sina författarskap, arbetade och försörjde sig som läkare.

I modern tid motsvaras denna historiskt redan gamla roll av rådgivande hygieniker också av de judiska insatserna inom psykoterapin med dess närliggande arbetsuppgifter. Vi behöver bara tänka på de amerikanskt-judiska talesätten: "Vem är psykoanalytiker? Svar: en judisk läkare som är rädd för blod" eller "Vad är skillnaden mellan en skräddare och en psykoanalytiker? Svar: en generation" med deras respektive hänvisningar till kashrutregler, judiska ironier och till ståndscirkulationen bland de östeuropeiska judiska invandrarna till USA.

Till förvaltarna av detta arv, vilka alla stått i skuggan av den mest betydande av dem alla: Freud, hör den likaledes Wienanknutna juden Viktor Frankl. I sin psykoterapiriktning kom han att utgå från samma upplevelse av besvikelse som svensken Poul Bjerre gav uttryck för i förhållande till Freud: psykoanalysen tillmätte inte idealen, värderingarna och tillvarons syfte och mening den centrala betydelse de

ändå har för individens existentiella välbefinnande. Bjerre introducerade "psykosyntesen" och Frankl införde "logoterapin". Sålunda hör båda till floran av psykoterapeutiska schismatiska rörelser som 1900-talet var så rikt på och som uppstod i kölvattnet på psykoanalysen och ur den mångfaldiga kritik denna mötte. Det bör emellertid framhållas att bland de många sympatiska drag som utmärker Frankl också finns hans oförbehållsamma erkännande av förebildens betydelse och format, ett bland rebelliska efterföljare ovanligt uttryck för realism, karaktärsstyrka och generositet.

Om denne man och hans livsverk har docenten i gammaltestamentlig exegetik vid Åbo Akademi, Risto Nurmela gett ut en studie "Die innere Freiheit" med speciell hänsyn till vad underrubriken "Das jüdische Element bei Viktor E. Frankl" framhåller som ett ledmotiv i boken. Den knappt tvåhundra sidiga skriften är – det skall genast sägas – en välskriven, skickligt komponerad och tankeväckande studie som det är ett nöje att läsa och stimulerande att under läsningen fortgående diskutera med. Den är jämsides med sin manifesta uppgift att vara en undersökning av underrubrikens frågeställning samtidigt ett inlägg i en vidsträcktare diskussion om betydelse av de religiöst förankrade tankegångarna i vår bakgrund och i förhållande till det tungt brutala 1900-talet i ett långt sekulariserat Europa. Också såtillvida är Nurmelas studie ett inlägg i Frankls anda.

Men inte bara så att Nurmelas studie och dess ämne, Frankls livsverk, avtecknar sig mot fonden av en skräckinjagande och motbjudande närhistoria. Nurmelas text riktar också udden mot den antisemitiska tendensen att göra sig blind för det judiska elementets roll av central inspirationskälla i en mångfald sammanhang. I detta avseende är boken verkningsfullt komponerad, då den på de knappt fyrtio första sidorna redogör för biografiska grundfakta, med särskild uppmärksamhet fäst vid de judiska utgångspunkterna i Frankls liv.

Född 1905 i en judisk familj under en tid av expanderande judisk närvaro i Wien och dominans av detta inslag bland dem som då skapade stadens kulturhistoriska berömmelse, jämsides med en hämninglös antisemitisk agitation, kastades Viktor Frankl in i en miljö lika stimulerande som dräktig med katastrofmöjligheter. Personligen blev han på många sätt ett vittne till antisemitismens konsekvenser: han förlorade sin första fru och sitt första, ofödda barn (genom "leg-

alt" påbjuden abort), sina föräldrar och sin bror, själv överlevde han tre år i Theresienstadt och Auschwitz. Om någon skulle ifrågasätta tyngden av judisk medvetenhet i ett livsöde efter sådana erfarenheter, måste det förutsätta en ovanlig grad av robusthet hos ifrågasättaren. I samma riktning pekar det som Nurmela berättar om Frankls familjeliv. Fram till första världskriget följde man kashrutreglerna, fadern lärde sönerna hebreiska och förhöll dem kravet att be till Den Högste.

Tre händelser i berättelsen om Frankls liv under Holocauststären etsar sig in i läsarens minne. Hur det av fadern funna marmorfragmentet från den förstörda synagogan med bokstaven kaf – hänvisande till lagtavlor och budet om respekt och vördnad för föräldrarna – bidrog till Frankls beslut att inte lämna dem, trots det inresevisum han hade till USA; som ett tecken. Hur han av impuls, och obemärkt, bytte kö vid selektionen, och därvid – utan att veta om det – undgick omedelbar "specialbehandling", och slutligen hur det kom sig att, samtidigt som han förlorade ett värdefullt eget manuskript, han "i stället" fick en rock där fickan rymde en skrynkelig, uttriven bönbokssida med "Sh'ma Israel – –".

Alla dessa betydelse-laddade episoder, som ligger nära Bubers tankar om att "bli tilltalad" och är nära besläktade med mirakelbenägenheten inom judendomen, visar hur Frankls eget tänkande är upptaget med vår betydelse- och meningsskapande förmåga och hans önskan om att frigöra denna kapacitet – också den ett mirakel. Nurmela framhåller att Frankl i sin uppfattning om Gud som ett dynamiskt verksamt och evigt Du är påverkad av Bubers tänkande, även om han förvånande sällan hänvisar till denne. Men alla dessa tankelinjer: Frankl, Buber, Levinas ligger nära varandra och för fram möjligheten av ett Gudsförhållande, där människa tilltalas av något mer än en projektion av en fadersimago, så som Freud föreställde sig i "En illusion och dess framtid".

Det etiska kravet och samvetet blir hos Frankl – understryker Nurmela – ett vidare begrepp än vad vi är vana vid att föreställa oss, mindre en surögd och småaktig detaljgranskare än motparten i ett meningsskapande inre samtal med något vi, om man så vill, kan kalla Gud. En sådan art av samtal, som det visar sig vara möjligt – i varje fall tidvis och delvis – att upprätthålla även under maximalt veder-

värdiga omständigheter, är naturligtvis en för oss ytterst viktig angelägenhet. Vi kan se denna åskådning som en hälsosam antites till Adornos välkända, desperat depressiva deklARATION om poesins omöjlighet efter Auschwitz. Kanske motsatsen snarare är fallet, lägren gör poesin än nödvändigare? I varje fall är det möjligt att uppleva Frankls tänkande som även i det avseendet mycket judiskt, att det i så stor utsträckning solidariserar sig med hoppet. Vänder vi på den judiska formuleringen, att det är en synd liktydig med mord att beröva en människa hennes hopp, så betyder det en inte oväsentlig välgärning att försöka ge mänskligheten hopp. I all synnerhet om det sker med realistiska utgångspunkter i vad som verkligen är tänkbart – och tänkvärt.

Det är osannolikt att någon människa skulle ta sig för att presentera förintelselägren som ett argument för tron på Gud. Däremot kan man förstå, när Frankl – enligt Nurmela – hävdar att flere fångar där vände sig till än bort från Honom. Man förstår också, sett mot denna bakgrund, något av den ”reserverade hoppfullhet”, något av den känsla ur vilken denna studie vuxit fram: tacksamhet över och förståelse för värdet av de verktyg Frankl vill lära oss att bruka och som han utvecklat ur den judiska tradition han tillhörde i kraft av sitt ursprung och sin inriktning. Risto Nurmela förmår i sin ”Die innere Freiheit” förmedla detta till läsaren som – i sin tur – tacksamt tar emot.

[Mikael Enckell]